

מעמד האבות בריה"ל ובכלל

אלעד וייטמן

מבוא

הלומד בספר הכוזרי, לא יכול שלא לשים לב, לריבוי הדיבור על ענייני הסגולה - עם ישראל. כבר מראשית הספר במאמר ראשון¹⁰¹ הננו מתוודעים לאמונת החבר - אמונת ישראל: "אנחנו מאמינים בא-לוהי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים באותות ובמופתים ובמסות, והמכלכלם במדבר, והמנחילם את ארץ כנען...".

השאלה המציקה למלך כוזר החל ממפגשו הראשון עם החבר¹⁰² - "אם כן אני רואה שתורתכם אינה נתונה כי אם לכם" מהדהדת לאורך כל מאמר ראשון.

אחד מ'החידושים' של ספר הכוזרי, מלבד ההדגשה וההבחנה הברורה בנושא סגולת ישראל, הוא שיוכה של הסגולה אל אדם הראשון, שם ועבר. כמובן שבהתבוננות בתורה ובמדרשים - ניתן למצא לפירושו של ריה"ל

¹⁰¹ מאמר א, ל-מ.

¹⁰² מאמר א, כו.

אסמכתות¹⁰³; - אך נדמה שלולא ספר הכוזרי, ספק אם מקורות אלו היו זוכים להכנס למרכזה של החשיבה היהודית.

המעבר אותו טווה ריה"ל בין ישראל לעמים - לוטה בערפל על אף המקורות הרבים בהם הוא מצוין. לא ברור במה זכו אותם "חסיד בני אדם" להיות "בעלי הסגולה" ההיא, ועוד יותר מכך לא ברור מדוע ואיך אותה מדרגה - נעלמת במהלך ההיסטוריה האנושית, ועוברת בדילוגים שונים ומסובכים עד לאברהם, אך נעצרת ביעקב ובבניו. על שאלות אלו ניתן לומר - "סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם".

דרך העבודה

בתוך הסבך של סוגיית הסגולה, מבצבצת לה לידתו של עם ישראל דרך אברהם יצחק ויעקב, בדרך מופלאה. במאמר זה אנסה להתחקות אחר "הדרמה" המסתורית הזאת, דרך ההתייחסויות המצויות בספר הכוזרי על מדרגתם של האבות ועניינם; מתוך מטרה לנסות ולהבין, במה נבדלו האבות ובמה זכו להתמדת הסגולה אצלם.

¹⁰³ לדוג': 'בראשית רבה (וילנא) בראשית כג, ו': 'ולשת גם הוא יולד בן ויקרא את שמו אנוש, בעון קומי אבא בהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק, אמר ע"כ בצלם ובדמות מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו קינטורין'.

בבלי שבת קמו ע"א: 'ופליגא דרבי אבא בר כהנא, דאמר רבי אבא בר כהנא: עד שלשה דורות לא פסקה זוהמא מאבותינו; אברהם הוליד את ישמעאל, יצחק הוליד את עשו, יעקב הוליד שנים עשר שבטים שלא היה בהן שום דופי'.

אם ננסה לחלק באופן גס את ההתייחסויות המצויות בכוזרי ל'מדרגת האבות', נראה לי שניתן להצביע על ארבעה מקומות מרכזיים, שבהם נשתדל לעסוק:

א. **ספר יצירה** (מאמר ד', כה); דע את א-לוהי אביך - מאמר ה'.

ב. **סוגיית התארים**: שם שד-י (מאמר ב, ב); שם א-לוהים ושם הויה, א-לוהי אברהם וא-לוהי אריסטו (מאמר ד' טו-יז).

ג. ענייני ותיאורי הסגולה (המצויים בעיקר במאמרים ראשון ושני).

ד. פירוש התפילה, ותיאור החסיד (מאמר ג).

ספר יצירה

בחציו השני של מאמר ד' מתאר החבר לכוזרי את "שיירי החכמות הטבעיות" אשר היו לעם ישראל בימים עברו, כחלק מזה מתאר החבר את ספר יצירה "והוא לאברהם אבינו". המשמעויות ופירושי ריה"ל לספר יצירה עמוקים וארוכים, אנו נתבונן בהתייחסות שלו לאברהם ובדו שיח שמואב לאחר מכן בין החבר לכוזרי.

אך לפני כן, נקדים בשאלה יסודית שבה קצת פתחנו; דמותו של אברהם או ליתר דיוק של 'אברם העברי' דהיינו לפני התגלות ה' אליו - הליכתו ומעשהו באור כשדים ובחרן, מצויה בעיקר בספרות המדרש, וכמעט ולא בתורה. ספר יצירה המיוחס לאברהם, הוא כר פורה ומעניין מבחינת התוכן התודעתי - אם אפשר לקרא לזה כך - לתודעתו ותפיסתו האמונית של

אברהם; הוא למעשה מהווה מעין 'צוהר' לעולם שלם החבוי ונסתר מאתנו. נתבונן במהלך הדברים כפי שהם מובאים בריה"ל, ונססה לגזור מכך משמעויות ותוכנות לגבי מעמדם של האבות.

"אמר החבר: מהם ספר יצירה, והוא לאברהם אבינו, והוא עמוק ופירושו ארוך, הורה על אלהותו ואחדותו בדברים מתחלפים... רמז אל יציאת הנמצאות אל מעשה... הודיע אותנו כי הסדור אחד מהמסדר יתברך, ואם הנמצאות מתחלפות ושונות זו מזו... הנה החכמה כלם בהם אחת והשגחה אחת"¹⁰⁴.

התמונה העולה מהציטוט שהבאתי - הפזור לאורך פירושו של ריה"ל לספר יצירה, מראה שעיסוק נכבד ואולי אף מרכזי של הספר, הוא להראות את 'אחדות ה' בעולם המלא הפכים ונמצאים שונים. התוכן הזה, בשילוב מה שאנו יודעים מהמדרשים ומהתורה על דמותו של אברהם - 'המיחד הראשון', הראשון שהבין שיש 'בעל לבירה'¹⁰⁵ - נראה מתאים ומדויק.

בדו שיח של הכוזרי לאחר ביאורו של החבר את ספר יצירה - אנו מוצאים את העניין הבא:

"אמר הכוזרי: מה הצורך אל אותיות הו"י או אל מלאך וגלגל וזולת זה, עם ההודאה בחפץ הבורא ובחדוש העולם ושהא-לוהים ברא את הדברים הרבים במנינם בבת אחת למיניהם, כאשר זכר בסדר בראשית, ושם בהם כח העמידה והתולדה ומכלכלם לרגעים בכח

¹⁰⁴ מאמר ד, כה.

¹⁰⁵ בראשית רבה (וילנא), 'לך לך' פרשה לט.

הא-לוהי, כמו שאנחנו אומרים מחדש טובו בכל יום תמיד מעשה בראשית"¹⁰⁶.

אנסה לפשט את שאלתו של הכוזרי כיון שלשונו קצת קשה. - שואל הכוזרי: אחר שאנו יודעים שהעולם מחודש, כמו שאנו אומרים בתפילה "מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", מדוע אנו צריכים לדעת את כל סדר ההשתלשלות מהאחדות אל הריבוי - אותו תוכן המתואר בספר יצירה באריכות. מדוע עלינו המאמינים בחידוש "לראות את א-להותו ואחדותו בדברים מתחלפים", די לנו באמונה התמימה בלא חקירות. אם שאלת הכוזרי קצת מפתיעה אותנו, - שכן הוא זה שחוקר ושואל ומחפש לאורך כל הספר, תשובתו של החבר מפתיעה עוד יותר:

"אמר החבר: הטיבות מלך כוזר, זהו האמת והאמונה באמת ועזיבת מה שאין צורך אליו. אך שמא היה זה העיון מאברהם אבינו כשנתבררה לו האלהות והאחדות קודם שידבר עמו במחזה, ואחר שדבר עמו הניח כל הקשותיו ושב לבקש רצון הא-לוהים מעמו אחר שלמדו, ואיך הוא הרצון ובאיזה דבר יושג ובאיזה מקום. וכבר דרשו רבותינו: ביוצא אותו החוצה, צא מאצטגנינות שלך, ר"ל צא מחכמת הכוכבים ומכל חכמה טבעית מסופקת"¹⁰⁷.

¹⁰⁶ מאמר ד, כו.

¹⁰⁷ מאמר ד, כז. כיון שמהלך הדברים הובאו בקיצור, אצטט את אחד ממפרשי הכוזרי בביאורו את הפסקה הנ"ל; **אוצר נחמד** (שם):

"אך שמא היה זה העיון לאברהם וכו' - ושמא תאמר א"כ למה טרח כ"כ בספר יצירה בעניינים האלו ולא עזב אמונתו על רצון הא-ל בלבד, כי אולי שכל זה היה טרם שנראה אליו במחזה ורק נתברר לו אחדותו וא-להותו מצד המופת, ולכך חתר לדעת כיצד נתהוה זה העולם וסדר השתלשלות מן האחדות האמיתי ואל הריבוי, כדי לתקוע בלבו אמונת החדוש והבריאה הרצונית; 'זאחר שדבר עמו' -

למעשה המהלך שנבנה בפסקאות אלו הוא מאוד מפתיע; יוצא מכאן, שכל החקירה ודרכי ההקשה והתבוננות בעולם וראיית "א-להותו ואחדותו בדברים מתחלפים", היא דרכו של אברהם¹⁰⁸ - "קודם שנתבררה לו הא-להות והאחדות" בהתגלות. זאת אומרת, ספר יצירה על משמעותו ומסרו המרכזי - שייכים למדרגת אברהם שלפני ההתגלות! ציטוט זה לדעתי מהווה מקור מאוד מרכזי, ואף 'מפתח' להבנת יחסו של ריה"ל לאברהם ולאבות בכלל.

מעלת האבות

נניח לעת עתה לספר יצירה, ונשאל - מדוע זכו האבות להתמדת הסגולה אצלם, או יותר נכון 'מהי מעלת האבות עליה אנו מתפללים ומזכירים רבות בתפילותינו'? ננסה לראות את תשובתו של ריה"ל לעניין.

בחלקו הראשון של מאמר ג' מתאר החבר לכוזרי - את "מנהג העובד אצלנו" - החסיד. בתוך כך, מבאר החבר את התפילה, וכך הוא כותב בהגיעו לברכת האבות:

במחזה והשיג הכל במראה הרוחנית; 'הניח כל הקשותיו' - עוב כל ידיעותיו בראיות...; 'ישב לבקש רצון הא-לוהים' - כלומר לא הוסיף עוד פנות אל החקירות העיוניות.

¹⁰⁸ בעניין זה ראה בספר "אור המאיר" לרבי זאב וולף הלוי מז'יטומיר - מתלמידי המגיד; דרוש לראש השנה: "ובאברהם אבינו לרוב בהירותו ועוצם הכרתו את התלבושות השכינה בפרטי הנבראים והדוממים והצומחים, וכל דבר שבאה לכלל בריאה, רמזו בדבריהם בת היתה לאברהם אבינו... והשיג אותה ממדריגה למדריגה עד סוף כל המדריגות, אפילו בגשמיות, מכולם יכול לראות ולהשיג שם השכינה, להבין בהאיך מתואר השמות והכנויים נדמית אליו, ולקריתו בשם התלבושת, וזהו זה' ברך את אברהם בכל...".

"ויתן אל לבו מהברכה הראשונה הנקראת אבות, מעלת האבות, ושברית הא-לוהים קיים להם עד עולם לא ימוש, כמו שהוא אומר 'זמביא גואל לבני בניהם'... ואחר שיאמין באבות וגבורות שהם מדמות שהוא יתברך נתלה בעולם הזה הגופני, ירוממהו ויקדישהו..."¹⁰⁹.

ברכת האבות, אמורה להזכיר ליהודי המתפלל - את מעלת אבותינו, וברית הא-לוהים הקיימת להם ולזרעם עד עולם. משמעותה של הברית הזאת היא עמוקה מאוד, וכלשונו של החבר - "שהם מדמות שהוא יתברך נתלה בעולם הזה הגופני". עניינה של הברית - היא היא הסגולה, והנבואה¹¹⁰.

בברכת אהבת עולם, מבאר החבר:

"וכן יתן אל לבו ב"אהבת עולם", הדבק הענין הא-לוהי בעדה המוכנת לקבולו כהדבק האור במראה הזכה. ושהתורה מאצלו התחלת חפץ ממנו להראות מלכותו בארץ כהראותה בשמים, ולא גזרה החכמה שיברא מלאכים בארץ, אבל אדם מזרע ודם מתגברים בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות, כפי התחלפות ההצלחה ורוע המזל, כאשר נתבאר בספר יצירה"¹¹¹.

לעניות דעתי, בשורות אלו, משרטט החבר את אושיות האמונה והחיים היסודיים שלנו: עניינם של ישראל - "הדבק הענין הא-לוהי בעדה המוכנת

¹⁰⁹ מאמר ג, יז.

¹¹⁰ וניגע בדברים בהמשך בחלק 'האבות-הברית'.

¹¹¹ מאמר ג, יז.

לקבולו", התורה - הראות מלכותו בארץ. **בריאת האדם** עניינו וייחודו - "אדם מזרע ודם מתגברים בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות".

בעיון מדוקדק ובקשב נדמה לי כי ניתן למצא כאן תשובה לשאלה בה פתחנו - במה זכו האבות לסגולה¹¹². וכך הוא ממשיך:

"וכאשר יזך מהם יחיד או קהל, יחול עליו האור הא-לוהי וינהיגנו
בנפלאות ובנוראות יוצאות מסדר העולם הטבעי, ויקרא זה ממנו
אהבה ושמחה"¹¹³.

קשה שלא לראות כאן, את המהלך שעבר על האבות וישראל; יציאה וזוך של יחידים וקהל - והידבקות האור הא-לוהי בהם, והנהגתם בנפלאות¹¹⁴. אם זה עוד לא ברור - ממשיך החבר:

"ולא מצא הענין הא-לוהי מקבל, מסכית לדברו, דבק בסדר אשר צוה בו... אלא חסידי בני אדם, היו יחידים מאדם ועד יעקב, ואחר כן שבו קהל, וחל עליהם הענין הא-לוהי לאהבה להיות להם לא-לוהים... וזה כלו מורה על אהבה"¹¹⁵.

¹¹² כמובן שהקישור לספר יצירה, מוסיף לעניין; ולדעתי אין זה מקרה.

¹¹³ מאמר ג, יז.

¹¹⁴ עיין לדוג' מאמר ב, נד - "עד שנודככה הקהלה ההיא שהיתה ראויה לחול עליה האור ולעשות לה המופתים הנוראים ולשנות להם המנהגים, ונראה עין בעין כי יש לעולם מושל ושומר ומסדר ויוצר".

¹¹⁵ מאמר ג, יז. ; ועיין עוד במאמר ב, נ.

המהלך שעל המתפלל לעבור במהלכה של התפילה, הוא מהלך היסטורי-אמוני-תודעתי אך ממשי; כללי ועם זאת אישי; שעבר על יחידים, קהל, ועם - ושומר לעבור גם המתפלל:

"...ומי שהשלים כל אלה בכונה גמורה הוא ישראל אמיתי וראוי לו שיקוה להדבק בענין הא-לוהי הדבק בבני ישראל מבלעדי שאר האמות, ויקל עליו לעמוד לפני השכינה, וישאל ויענה"¹¹⁶.

מעשה האבות - מהלכם ההיסטורי בטי"ת ובתי"ו, הוא האמור לבוא לידי ביטוי בתפילתם של הבנים.

בא הדבר ללמד ונמצא למד, ואנסה לבאר. קטע זה: "ומי שהשלים כל אלה בכונה גמורה הוא ישראל אמיתי" לדעתי מדבר בשני פנים - האחד על היהודי בתפילתו, והשני - על מדרגת הגר הבא להתגייר, ואף אולי המהלך שעבר על אברהם עצמו - 'אביהם של גרים'. המהלך אותו המתפלל אמור לעבור - למעשה 'מכניסו בכריתו של אברהם' - באופן התודעתי.

והדבר בא ללמד ונמצא למד - מהי אם כן 'כריתו של אברהם', במה זכה אברהם לכריתת הברית עמו, ומה משמעותה של אותה ברית? תשובה: אותו המהלך ו'סך' התודעות והאירועים המצויים ומוזכרים בתפילה: רק אצל אברהם "מצא הענין הא-לוהי מקבל, מסכית לדברו, דבק בסדר אשר צוה בו". - ובלשונו של ריה"ל - **המאמין**.

¹¹⁶ ש.ס.

וארא אל אברהם ויצחק בא-ל שד-י

נקודה זו של מדרגת אברהם - כ"מסכית לדבריו, דבק בסדר אשר ציוה"¹¹⁷ העולה מפירושי התפילה, פזורה לאורך הספר; לאחר שראינו את הדברים בתמציתיות, ננסה להראותם לאורך מספר מקומות נוספים בספר.

בתחילת מאמר ב' מתחיל ריה"ל לעסוק בסוגית התאים, זו סוגיה ארוכה עמוקה בראשונים בכלל, ובריה"ל בפרט. הפסוק המרכזי בו פותח ריה"ל את נושא זה, הלכות מתחילת פרשת וארא, הוא פסוק מרכזי בהבנת עניינם ומדרגתם של האבות, שם נאמר: "וַאֲרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשְׁמֵי ה' לֹא נִדְעָתִי לָהֶם"¹¹⁸.

פסוק זה הינו מפתיע במידה רבה, שהרי מצינו במספר מקומות בחומש בראשית את שם הויה מוזכר לגבי האבות¹¹⁹. פסוק זה כל כך הפתיע את חלק מהפרשנים, עד שהראב"ע¹²⁰ מביא בפירושו את דעת ר' ישועה שסבר: "ור' ישועה אמר, כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם, רק משה כתב ככה"; אמנם הראב"ע דחה את פירושו זה, אך הימצאותו של פירוש כזה במכלול הדעות והפירושים היהודיים מבטא את גודל התמיהה וההדהד שפסוק זה יצר.

ריה"ל בהביאו את הפסוק הזה אומר כך:

¹¹⁷ מאמר ג, יז.

¹¹⁸ שמות ו, ג.

¹¹⁹ לדוג' בראשית יח, א - "וַיֵּרָא אֵלָיו הוֹיָהּ בְּאֵלֵי מְמָרָא וְהוּא יֹשֵׁב פְּתַח הָאֵקֶל כַּחַם הַיּוֹם";

¹²⁰ פירוש ר' אברהם בן עזרא, שמות ו, ג.

"וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי", רצה לומר בדרך הכח והנצחון, כמו שאמר: "לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים" ולא ברא להם מופת כאשר ברא למשה, ועל כן אמר ושמי ה' לא נודעתי להם"¹²².

הכיוון בו הולכים מפרשי התורה בני דורו של ריה"ל - ראב"ע, ורמב"ן - היא, שאכן שם הויה היה ידוע לאבות אך לא נודע להם שם זה בנבואה¹²³.

האבות לא זכו להידבק במדרגה זו של שם הויה, אלא 'רק' במדרגת שם שד-י¹²⁴, ועל כן השפע אליו זכו בזכות דבקותם בקב"ה היה כדברי ריה"ל "בדרך הכוח והניצחון" - על אויביהם, כדוג' מלחמתו של אברהם בארבעת המלכים, ובהצלתו מאבימלך מלך פלישתים, בדרך שאינה 'משדדת' את

¹²¹ תהלים קה : (ט) אֲשֶׁר בָּרַת אֶת אַבְרָהָם וְשִׁבְעֵתוֹ לְיִשְׁחָק: (י) וַיַּעֲמִידָהּ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: (יא) לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבְל נְחֻלְתָּכֶם: (יב) בְּהִיוֹתָם מְתֵי מִסְפָּר כְּמַעַשׂ וְגֵרִים בָּהֶ: (יג) וַיִּתְּהַלְכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי מִמַּמְלָכָה אֶל עַם אֲחֵר: (יד) לֹא הֵנִיחַ אָדָם לְעִשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים; (רד"ק שם: 'פרעה ואבימלך'.

¹²² מאמר ב, ב.

¹²³ וזה לשון הרמב"ן שמות ו, ב ; "ועל דרך האמת בא הכתוב כפשוטו ומשמעו, יאמר אני ה' נראתי להם באספקלריא של אל שדי, כטעם במראה אליו אתודע (במדבר יב ו), ואותי אני ה' לא נודעתי להם, שלא נסתכלו באספקלריא המאירה שידעו אותי, כטעם אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים לד י), כי האבות ידעו ה' המיוחד אבל לא נודע להם בנבואה" **הראב"ע** כותב את הדברים בצורה אחרת : "ואין ספק כי האבות ידעו זה השם, שהוא שם העצם, רק זה השם הוא התואר לא ידעו."

בענין היוודעות השמות לנביא, ראה כוזרי - מאמר ד', ג - "ואין מותר לכל מי שירצה שיאמר א-לוהי וקרושי" אלא דרך העברה בדרך הקבלה, אך על דרך האמת לא יאמר אותו כי אם נביא או חסיד שידבק בו הענין הא-לוהי, ועל כן אמרו לנביא "חל נא את פני ה' א-לוהיך".

¹²⁴ שם שד-י, מבאר האב"ע (סו) - "שפירושו מנצח המערכות העליונות, לא שהמערכה תשחת, רק שידע הדבק בשמו שמחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו".

מערכות הטבע¹²⁵. לעומת זאת בעת יציאת מצרים - ההנהגה הא-לוהית התגלתה בעולם למשה, בצורה כזאת המהפכת את סדרי העולם והיכולה לשנותו; משה זכה להתגלות גבוהה יותר - "אשר ידעו ה' פנים בפנים" במראה ולא בחידות, באספקלריה המאירה - שם הויה¹²⁶.

על פניו מעלת האבות מצטיירת לפנינו כפחותה - בעקבות הגילוי הנמוך מבחינת מדרגות הנבואה, אך נראה שריה"ל אינו סובר כך¹²⁷:

"...ועשה עם משה וישראל מה שלא הניח ספק בנפשות שבורא העולם ברא את הדברים ההם בריאה חדשה מכוונת, כמו מכות מצרים וקריעת ים סוף והמין ועמוד הענן וזולתם, לא מפני שהם גדולים מאברהם יצחק ויעקב אך מפני שהם רבים והיה הספק בלבבם"¹²⁸, והאבות היו בתכלית האמונה וברי הלבב, שאפילו לא היו

¹²⁵ מעניין לעשות השוואה, בין יעודי התורה המדברים רק במדרגת העוה"ז - העדר עוה"ב, לבין התגלות ה' לאבות רק בדרך הכוח והניצחון - דרך עוה"ז, ואכמ"ל.

¹²⁶ וכך כותב האבי"ע (שמות ו, ג):

"הנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים, על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל, ולחדש אותות ומופתים, שלא יכלו האבות לחדשם".

¹²⁷ כאן טמון ההבדל בינו לבין פירושי הראבי"ע והרמב"ן, הם מדברים ומדגישים את מדרגת משה לעומת האבות. ריה"ל לעומתם מדגיש את נקודת האמונה של האבות שזו מעלתם.

¹²⁸ כוזרי מאמר א, פז. "אמר החבר: [...] הוא שהעם, עם מה שהאמינו במה שבא בו משה אחר המופתים האלה, נשאר בנפשותם ספק, איך ידבר הא-לֹהים עם האדם, כדי שלא תהיה התחלת התורה מעצה ומחשבה מחמת אדם ואחר יחברוהו עור ואומץ מאת הא-לֹהים, מפני שהיה רחוק הדבור בעיניהם מזולת אדם, בעבור שהדבור גשמי. ורצה ה' להסיר הספק הזה מלבותם וצוה אותם להתקדש הקדושה הצפונה והגלויה, ושם הדבר הנחוץ בה, פרישות מן הנשים הזוימן לשמוע דברי הא-לֹהים. והתקדש העם, ונודמן למדרגת הנבואה, אף לשמוע דברי הא-לֹהים פנים בפנים. והיה זה אחר שלשה ימים בהקדמות אותות גדולות מקולות וברקים ורעמים ואש שסבבה את הר סיני, ונשארה האש שהיא ארבעים יום רואין אותה העם, ורואין את משה בא בתוכה ויצא ממנה, ושמעו העם דבור צח בעשרת דברים, הם אמות התורות ורשיהן. אחד מהם מצות שבת, וכבר קדמה מצותו עם הורדת

פוגעים כל ימותם כי אם רעה לא היתה אמונתם בא-לוהים נחלשת,
ולא היו צריכים אל כל זה..."¹²⁹.

ריה"ל מבאר, שאותה מדרגה עליונה של שם הויה, והתגלות ה' העושה מופתים ומשדדת את מערכת הטבע - אשר לא התגלתה לאבות ואשר התגלתה לעם ישראל ולמשה; אינה נובעת מפחיתותם של האבות, או לחילופין ממעלת משה העליונה¹³⁰; אלא מפני הצורך להוכיח להמון עם ישראל היוצא ממצרים את הנהגת ה', אשר למענה "נאלץ" ה' ית' - לשדד את מערכות הטבע. אך לאבות אשר הייתה מעלתם גדולה והיו "בתכלית האמונה וברי הלבב" - אין בכך צורך, די להם 'להאמין' שישנה מדרגה כזו, והם אינם זקוקים להיודע אליה בנבואה כדי להוכיח בה. על אף שמסוגיה זו ניתן היה להצביע על היררכיה ופחיתות בנוגע לאבות, ראינו שריה"ל רואה בכך דווקא את מעלתם של האבות.

דע את א-לוהי אביך ועבדהו

מסר זה העולה כאן, חוזר שוב בפסקאות האחרונות של הספר:

המן. ואלה עשרת הדברים לא קבלם ההמון מאנשים יחידים ולא מנביא, כי אם מאת הא-לוהים נתנו, אבל לא היה בהם כח כמשה לראות הדבר הגדול ההוא. והאמינו העם מן היום ההוא, כי משה מדובר בו בדבור התחלתו מאת הבורא, לא קדמה למשה בו מחשבה ולא עצה, שלא תהיה הנבואה, כאשר חשבו הפילוסופים, מנפש יודכבו מחשבותיה ותדבק בשכל הפועל".

¹²⁹ מאמר ב, ב.

¹³⁰ על אף שנראה לומר שאין הוא חולק על נקודה זו, שכן מצינו במספר מקומות בספר את הדגשתו הרבה בעניין מדרגת משה - הנביא, לדוג' מאמר א, מא-מג.

"ונעזוב ראית הקראים במצות דוד לבנו: 'ואתה שלמה בני דע את א-לוהי אביך ועבדהו' וראיתם מזה, שצריך לדעת את הא-לוהים ידיעה ברורה ואחר כן התחייב עבודתו. אבל¹³¹ הזהיר לסמוך על אביו וזקניו להאמין בא-לוהי אברהם יצחק ויעקב, אשר דבקה בהם השגחתו וקיים להם יעודיו..."¹³².

לעומת הקראים המבארים את הפס' "דע את א-לוהי אביך" - כחובה על האדם לדעת את ה', ורק לאחריה לעובדו. מבאר החבר - שהדגש בפס' הוא כך: דע את 'א-לוהי אביך', דהיינו עליך לסמוך על אביך וזקניך, ומתוך כך 'ועבדהו'¹³³.

סיכום

אברהם שלפני ההתגלות¹³⁴ הוא 'חוקר א-לוהי', המתבונן בעולם על כל הופעותיו השונות, ומגיע בדרך החקירה אל 'אחדות ה'. רק לאחר מכן, לאחר שחקר ודרש - נגלה אליו הקב"ה, וכתוצאה מכך עזב אברהם את דרך החקירה 'הפילוסופית' ו"שב לבקש רצון הא-לוהים" - המעשה הרצוי, ואת "אופני ומיקומי השגתו".

¹³¹ אצלנו לעומתם - א.ו.

¹³² מאמר ה, כא.

¹³³ כך דייק הרב אורי שרקי בפירושו עיי"ש. 'הרב אורי שרקי, שיעורים בספר הכוזרי, כרך ב, עמוד 289. תשע"ג.

¹³⁴ על אף שאין הדברים חד משמעיים, ואולי אף בהמשך יתבהר שזו התגלות, אך התגלות בבחינת שם א-לוהים, וראה לקמן.

עפ"י ריה"ל, תהליך זה העובר על אברהם, אמור ללמד אותנו - הבנים, ללכת בדרכו של אברהם, - זו שלאחר ההתגלות, שאחריה אין לנו 'צורך' בחקירות ופולפולים; די לנו לסמוך ולדבוק במסורת הנבואית 'שהיא כמראה העין'¹³⁵ - בהתגלות ה' באומה הישראלית ובאבותיה. מעשה אבות סימן הוא לבנים, בבחינת 'מאמינים בני מאמינים'¹³⁶.

האבות – הברית

לאחר שראינו את מעלת האבות - כנקודת האמונה דווקא, נעיין קמעה במשמעותה של 'הברית', אשר בה רק נגענו.

הברית - היא מילת הצופן, והמפתח לכל עניינם של האבות. היא משמעותם, היא עניינם והיא זכותם.

במעמד הברית, בין ה' לאברהם - הלא היא 'ברית בין הבתרים' נאמר:

”וַיֹּאמֶר אֲבִרְחָם אֶ-דָּנִי ה' מִה תִּתֶּן לִי וְאֲנֹכִי הוֹלֵךְ עִרְרִי וּבֶן מִשְׁק בֵּיתִי הוּא דִּמְשַׁק אֱלִיעֶזֶר: וַיֹּאמֶר אֲבִרְחָם הֵן לִי לֹא נִתְּתָה זָרַע וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי: וְהִנֵּה דָבָר ה' אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ הוּא יִירָשְׁךָ: וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחֹצֵה וַיֹּאמֶר הִבֵּט נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר

¹³⁵ מאמר א, כה; לדוג'.

¹³⁶ עיין - בבלי שבת צו. "אמר ריש לקיש החושד בכשרים לוקה בגופו..." בהמשך.

הַכּוֹכְבִים אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֶתֶם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זְרַעְךָ: וְהָאָמֶן בְּה' וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה"¹³⁷.

תביעתו של אברהם, היא לזרע אנשים. ה' מבטיח, ואברהם מאמין. 'והאבות היו בתכלית האמונה וברי הלבב'¹³⁸. מאמינים הם ואינם זקוקים להוכחות. לאחר ברית הבתרים, אנו מתבשרים על כך: "וְשָׂרֵי אִשֶׁת אַבְרָם לֹא יִלְדָה לוֹ וְלֵה שִׁפְחָה מִצְרִית וְשָׂמָה הָגֵר"¹³⁹; וכתוצאה מכך נולד ישמעאל. לאחר מכן נצטווה אברהם להתהלך לפני ה', וכתמימות¹⁴⁰, ורק אז נכרתת עם אברהם וזרעו הברית "זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריו המול לכם כל זכר"¹⁴¹. ומתבשר הוא בלידתו של יצחק - "וְאֵת בְּרִיתִי אֲקִים אֵת יִצְחָק..."¹⁴².

"ונדחה ישמעאל כקליפה, אף על פי שנאמר ב'והנה ברכתי אותו והפריתי אותו וגו'" בטובה העולמית, ונאמר אחר כך: ואת בריתי אקים את יצחק"¹⁴³.

¹³⁷ בראשית טו, ב-ו.

¹³⁸ כוזרי מאמר ב, ב.

¹³⁹ בראשית טו, א.

¹⁴⁰ בראשית יז, א. "ויהי אברהם בן תשעים שנה ותשע שנים ויבא ה' אל אברהם ויאמר אליו אני אל שדי הנהלך לפני ויהי תמים".

¹⁴¹ בראשית יז, י.

¹⁴² בראשית יז, כא.

¹⁴³ כוזרי, מאמר ב, יד.

הברית היא הסגולה, ומשמעותה כאמור - "שהוא ית' נתלה בעולם הזה הגופני"¹⁴⁴.

וכך כותב הכוזרי בעניין מצוות מילה:

"ומתנאי המילה וסבותיה שיזכור תמיד כי היא אות א-לוהית, שמה הא-לוהים באבר התאודה הגוברת, לגבור עליה ולא ישתמש בה אלא כראוי, בהנחת הזרע במקום הראוי ובעת שראוי וכאשר ראוי, אולי יהיה זרע מצליח, יצלח לקבול הענין הא-לוהי"¹⁴⁵.

מטרתה של מצוות המילה עפ"י ריה"ל - היא קיבול העניין הא-לוהי, אשר יתאפשר רק ע"י התגברות עליה, "בהנחת הזרע במקום הראוי ובעת שראוי". קיום ושמירת מצוות הברית - המילה, מאפשרת לאברהם לראות בהתגלות ה', ולא ליפול על פניו כמקודם¹⁴⁶; ובה בעת מבטיחה את שמירת הברית בין ה' ובינו - המשכה של הסגולה.

¹⁴⁴ מאמר ג, יז.

¹⁴⁵ כוזרי, מאמר א, קטז.

¹⁴⁶ על הפס' בבראשית יז, ג; "ויפל אברם על פניו וידבר אתו א-לוהים לאמר"; אומר המדרש - פסיקתא זוטרתיא (לקח טוב) בראשית פרשת לך לך פרק יז סימן ג - "ויפל אברם על פניו. לפי שלא מל עדיין, נופל ומדבר עמו".

חקירה והתגלות

בהרבה מקומות מנסה ריה"ל לבאר לנו את עניינה של הסגולה¹⁴⁷; מספר דימויים החוזרים על עצמם בכיאוורו, הם: לב, זרע, ופרי.

"ואלה מפני התחברותם היו לב אדם וסגולתו, ולכל אחד מהם היו בנים כקליפות, אינם דומים לאבות ולא התחבר בהם הענין הא-לוהי"¹⁴⁸.

"אמר החבר: ישראל באומות כלב באברים, הוא רב חלאים מכלם ורב בריאות מכלם"¹⁴⁹.

"וכאשר הלב משרשו ועצמו זך שוה המזג דבקה בו הנפש החיה, כן ישראל מצד שרשם ועצמם"¹⁵⁰.

"והלא תראה כי הועתק אברהם מארצו כאשר הצליח והיה ראוי להדבק בענין הא-לוהי, והיה לב הסגולה ההיא, אל המקום אשר בו

¹⁴⁷ חלק מהמקורות שאספתי העוסקים בעניינה של הסגולה (כאמור הנושא רחב, ומסתמא יש מקומות שהשמטתי): מאמר א, מז; מאמר א, מט; מאמר א, צה; מאמר א, קג; מאמר א, קטו; מאמר ב, יג-יד; מאמר ב, לו-מד; מאמר ב, נ; מאמר ב, נד; מאמר ב, נו; מאמר ד, טו; מאמר ד, כג.

¹⁴⁸ מאמר א, מז.

¹⁴⁹ מאמר ב, לו.

¹⁵⁰ מאמר ב, מד.

תגמר השלמתו, כאשר ימצא עובד האדמה אילן שפריו טוב במדבר ומעתיקו אל אדמה נעברת"¹⁵¹.

"עם מה שיש לא-לוהים בנו סוד וחכמה, כהחכמה בגרגיר הזרע אשר יפול בארץ, והוא משתנה ומתחלף בנראה אל הארץ ואל המים ואל הזבל, ולא ישאר לו שום רושם מוחש כפי מה שידומה למביט אליו, והנה היא אשר תשנה הארץ והמים אל טבעה ותעתיקם מדרגה אחר מדרגה עד שתדייק היסודות ותשיבם אל דמות עצמה, ותדחה קליפותיה ועליה וזולת זה, עד אשר יזדכך הלב ויהיה ראוי לחול בו הענין הא-לוהי, וצורת הזרע הראשון, עושה העץ ההוא פרי כפרי אשר היה זרעו ממנו"¹⁵².

הקישור בין כריתת הברית לבין דימוי הזרע מובן, שכן הברית נעשית "במקום התאווה הגוברת" - ושמירת הברית קשורה באופן הדוק להמשכיותה של הסגולה¹⁵³; הדימוי לפרי - קשור לביאורו העמוק והיסודי של ריה"ל בקשר בין הסגולה והארץ¹⁵⁴.

¹⁵¹ מאמר ב, יד.

¹⁵² מאמר ד, כג; לעני"ד משל הזרע המובא כאן, הוא אבן הראשה לכל עניינה של הסגולה. ועל כן הבאתיו בשלימות.

¹⁵³ כפי שראינו, וראה עוד לדוג' - מאמר ב, נ - "ראה היאך שב הענין הא-לוהי הדבק באברהם ואחר כן בהמון סגולתו ובארץ הקדושה, מביא האומה מדרגה אחר מדרגה, ונזהר בזרע עד שלא נמלט מהם אחד".

¹⁵⁴ כיון שלענין זה דרוש מאמר נפרד, אפנה למקורות העוסקים בעניין זה; באופן כללי אומר שאצל ריה"ל ניתן לראות שהזוכה בארץ הוא הזוכה בסגולה. מאמר ב, ז; מאמר ב, יג-יד; מאמר א, צה.

לכאורה הדימוי 'ללב' - אינו קשור לעניינה של הברית והאבות; אך לענ"ד לאחר עיון מדוקדק, הדברים קשורים קשר נפלא.

כאן אנו זקוקים לחזור ולהיזכר במסקנה שראינו מספר יצירה. בסוף הפסקה שבה ראינו שלאחר שנגלה הקב"ה לאברהם - עזב כל הקשותיו, כותב ריה"ל:

"וחתימת הספר וכשהבין אברהם וצר וחקק וצרף ויצר וחקר וחשב ועלתה בידו, נגלה עליו ארון הכל, וקראו אוהבי, וברת לו ברית בין עשר אצבעות ידיו, והוא ברית לשון, ובין עשר אצבעות רגליו, והוא ברית מילה, וקרא עליו בטרם אצרך בבטן ידעתך"¹⁵⁵.

מקור זו מגלה לנו את סיבתה וסדר השתלשלותה של אותה התגלות ה' אל אברהם - כריתת הברית; אשר נראה מכאן שהיא דווקא 'החקירה' ו'ההתבוננות' של אברהם בעולם, בניסיון לראות את 'אחדותו ית'¹⁵⁶.

כריתת הברית, מוזכרת במקור נוסף בספר, אשר שם מתגלה לנו הקשר בין מעשי המצוות - המעשה הרצוי, לבין מדרגתו של אברהם:

"אבל המעשים הא-לוהיים אין שכלנו מגיע אליהם נדחים אצל השכל... הלא תראה המילה, כמה היא רחוקה מן ההקשה ואין לה

¹⁵⁵ מאמר ד, כו.

¹⁵⁶ כאן לכאורה מצויה סתירה חזיתית בריה"ל, שכן עד כה ראינו שהאבות היו 'בתכלית האמונה', וכך גם אומר הפס' - 'והאמין בה' ויחשבה לו צדקה'; המקור המפתיע והשונה הוא כמובן - עניינו של אברהם שלפני ההתגלות - ספר יצירה, והמתח הקיים אותו ראינו בדו שיח בין החבר לכוזרי שלאחריו. אך עדיין ואעפ"כ - בוחר ריה"ל לומר אחריו - שכריתת הברית בין ה' לאברהם נעשתה בזכות חקירתו. וכאן אנו מגיעים לשלב נוסף שאני מקווה שיחבר בין הדברים.

דרך אל ההנהגה, וכבר קבל אותה אברהם, עם קושי הענין על הטבע, והוא בן מאת שנה, בנפשו ובבניו, והיתה אות ברית להדבק בו ובזרעו הענין הא-לוהי, כמו שאמר והקימותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך"¹⁵⁷.

אברהם - המאמין, הוא זה "שעוזב כל הקשותיו" ומקיים את המעשה הרצוי; אין הוא מקיש מדעתו ושכלו אחר המעשה הרצוי, וזו מדרגת שם הויה¹⁵⁸ לעומת שם א-לוהים.

"וענין א-לוהים יושג בהקשה, כי השכל מורה שיש לעולם מושל ומסדר, ונחלקים בזה בני אדם כפי הקשוחם, והקרוב שבדעות בו דעת הפילוסופים, אבל ענין ה' לא יושג בהקשה, אך בראיה ההיא הנבואית אשר בה ישוב האדם כמעט שיפרד ממינו וידבק במין מלאכי ותכנס בו רוח אחרת"¹⁵⁹.

אברהם אוהבי

התבוננותו של אברהם בעולם - מדרגת ספר יצירה והתגלות ה' בו - היא בבחינת הקשה ושם א-לוהים. לאחר ההתגלות - שם שד-י - "הניח כל הקשותיו ושב לבקש רצון הא-לוהים מעמו אחר שלמדו, ואיך הוא הרצון ובאיזה דבר יושג ובאיזה מקום"¹⁶⁰; ההתגלות, והאמונה בשם הויה"ה -

¹⁵⁷ מאמר ג, ז.

¹⁵⁸ נק' המפתח כאן היא 'האמונה' בשם הויה, ולא דווקא ההיודעות אליו. ודו"ק.

¹⁵⁹ מאמר ד, טו.

¹⁶⁰ מאמר ד, כו.

דורשת באופן ממילאי - 'עזיבה של כל ההקשות והאצטגנינות' שהינם נחלתם של אלו שלא חוו התגלות.

עזיבתו של אברהם את שם א-לוהים, היא למעשה סיפורו של מלך הכוזרים, אשר בעקבות חלומו ביקש אחר "המעשה הנרצה אצל הבורא"; אצל מלך כוזר - ההתגלות בחלום - גרמה לחקירה ודרישה; אצל אברהם - החקירה הדרישה וההתבוננות, הובילו לסוג של גילוי¹⁶¹, אך גילוי נמוך - בבחינת שם א-לוהים, שבקבותיו זכה הוא להתגלות במדרגה גבוהה יותר.

ההתגלות גורמת למדרגות האחרות להיות אצל המאמין כחסרות טעם, היא יוצרת קישור של אהבה - "וזה כולו מורה על אהבה"¹⁶², אהבה שלמעלה 'מטעם ודעת' - המובנת בשכל ובהיקש. וממילא לאחריה - מקיים המאמין את מעשי ה' באהבה ובמסירות נפש:

"ואז ישוב האדם עובד, חושק בנעבדו, ומוסר נפשו להריגה על אהבתו, לגודל מה שהוא מוצא מערבות הדביקה בו והנוק והצער בהתרחק ממנו"¹⁶³.

"כבר התבאר לי ההפרש בין א-לוהים וד', והבינותי מה בין א-לוהי אברהם וא-לוהי אריסטו, ושה' תכספנה לו הנפשות בטעם וראיה, וא-

¹⁶¹ ועובדה לכך היא עיסוקו של החבר בספר יצירה.

¹⁶² מאמר ג, יז; ומכאן נראה לי הקישור לברכת אהבת עולם; אהבה ותמימות - 'התהלך לפני', אחדות, ומסירות נפש. ודו"ק.

¹⁶³ מאמר ד, טו.

לודהים יטה אליו הקשה. והטעם ההוא יביא מי שיגיע אליו שימסור נפשו על אהבתו ושימות עליה"¹⁶⁴.

"ובאמת סבל אברהם אור כשדים והגרות והמילה והרחקת ישמעאל ועקידת יצחק לשחוט אותו, כי ראה מן הענין הא-לוהי מה שראה, טעם לא הקשה... ואיך לא ילעג להקשותיו הקדומות, כאשר דרשו רבותינו זכרונם לברכה, בויוצא אותו החוצה: אמר לו צא מאצטגנינות שלך, ר"ל שצוהו לעזוב כל חכמותיו ההקשיות מחכמת הכוכבים וזולתם, וידבק בעבודת מי שהגיע אליו בטעם"¹⁶⁵.

א-לוה הלב - הויה

החקירה - מבאר לנו ריה"ל במאמרו האחרון - הינה תולדה של 'לב רע':
 "כי אין הקבלה טובה אלא עם הלב הטוב, אבל עם רוע הלב החקירה יותר טובה"¹⁶⁶. אך האבות - "היו בתכלית האמונה וברי הלבב"¹⁶⁷, שהיא -
 "המדרגה העליונה"¹⁶⁸.

¹⁶⁴ מאמר ד, טז.

¹⁶⁵ מאמר ד, יז.

¹⁶⁶ מאמר ה, א. וההמשך הפסקה שם: "כל שכן כשיוציא המחקר אל אמונת הקבלה ההיא, ואז יתקבצו לאדם שתי המדרגות, רצוני לומר הידיעה והקבלה יחד".

¹⁶⁷ מאמר ב, ב.

¹⁶⁸ שם טוען המלך - "כי כבר חסרתי המדרגה העליונה מברור האמונה מבלי מחקר, וכבר קדמו לי ספקות וסברות ודברים עם הפילוסופים ובעלי תורות ודתות שונות. הטוב לי שאלמד ואתחדד בהשבת הדעות הנפסדות והסכלות..."

"ואלה הנפשות"¹⁶⁹ יש להם מוצא ומחצב מזרע אדם כאשר התבאר. ונמשכת הסגולה והלב דור אחר דור וזמן אחר זמן, ויצא המון בני אדם זולת הלב ההוא קליפות ועלים ושרפים וזולתם. ונקרא אלוה הלב הזה בפרט ה', ובעבור הדבקו באדם הועתק שם א-לוהים אחרי כלות מעשה בראשית אל ה' א-לוהים, וכמו שאמרו רבותינו: נקרא שם מלא על עולם מלא"¹⁷⁰.

האבות הם המחברים, החסידים הראשונים, המקשרים את א-להותו ית' בעולם הזה הגופני, זה כוחם וזה סודם.

האדם הוא תכלית העולם, שם מלא על עולם מלא, שם הויה לא נכתב במעשה בראשית עד שנוצר האדם. לפני כן - לא היה כלי לקבל את האור ההוא.

וכך גם על הציר ההיסטורי, האבות, מעלתם היא החיבור הראשוני - והנצחי של הא-להות העליונה המרוחקת מהעולם בעקבות מעשי האדם; הם הצינור הדק, 'הלב הפועם שלא נדם'¹⁷¹, המקשר ושוזר את מדרגת אדם הראשון - שם הויה, אל המציאות הנפולה והירודה, אשר נשארה רק 'ליחידים' ההם, זולתם קליפה, מתעסקים בצדדי העולם החומרי, ובחיצוניותו - שם א-לוהים. פונים אל כוחות, לא משיגים האחדות, מתעסקים במשמשים.

¹⁶⁹ הנביאים - סגולת הסגולה, א.ו.

¹⁷⁰ מאמר ד, טו.

¹⁷¹ הביטוי לקוח משירו של יבני לנדאו 'אך בהירות הדרך', מתוך הדיסק 'משכן'.

אברהם הכיר את אחדות הבורא דרך התבוננותו, בזכות זו זכה להתגלות א-לוהים, הועבר בניסיונות שמטרתם לזכותו ולברר אמונתו בשם ה' א-ל עולם.

חתימה

מבחינת מדרגתם הפנימית - האבות אינם צריכים למופתים, שכן הם "זכי האמונה וברי הלבב", אמונתם בא-לוהים לא נחלשת, ועל אף הקישור 'הנמוך' מבחינת המדרגות הנבואיות, מדרגתם גבוהה משל הבנים¹⁷², "יפה שיחתן של עבדי בני אבות מתורתן בנים"¹⁷³. שכן הם זכו לחבר את המציאות כולה אחרי ריחוקה אל אותה מדרגה נעלמה של מדרגת שם הויה. הם הם זרע אדם, ליבו ופריו. הם היסודות ההכרחיים בדרך אל אותה מדרגה נעלמה - שהיא לבו של העולם. ישראל.

"הַבִּיטוּ אֶל אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל שְׂרָה תְּחוּלְלֶכֶם כִּי אֶחָד קָרָאתִיו
וְאַבְרָהָם וְאַרְבֶּהוּ"¹⁷⁴.

¹⁷² אורות התחיה יד - שריד קטן מדבר גדול הוא יקר ומעולה מדבר קטן שלם. ניצוץ אחד מאור חיי האבות, מקדושתם וגבורת א-לוהים העליונה שבגדולתם, ההולך ואור באחרית הימים להשיב לתחית עולמים את ישראל, ועמו יחד את העולם כולו, ע"פ סדר והדרגה, הוא נעלה ונשגב מכל הקדושה הגלויה שבתוכן של אמונה ויראה, תורה ומצוה, של ההמשך המועתק מספיחי ספיחים של בנים, "יפה שיחתן של עבדי אבות יותר מתורתן של בנים". ושיחה זו היא מחיה דור אחרון באהבה מסותרת, בה מתגלה התוכן הכביר של "זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה".

¹⁷³ בראשית רבה חיי שרה, פרשה ט, סימן ח.

¹⁷⁴ (ישעיהו נא, ב)

סודם של האבות הוא תמימותם ואמונתם הזכה בה'. האדם התמים, שעל אף הקשיים הרבים הנגלים לפתחו, המצליח לעבוד את ה' א-לוהיו עד לכדי מסירות נפש גדולה; לצאת מכל הקליפות שבעולם להדבק וללכת לחפש ולבחון אחר 'לבו של העולם' "וגם העולם בכללו יש לו לב"¹⁷⁵ בחקירה, ואח"כ לזרוק כל הקשותיו "ואחר שדבר עמו הניח כל הקשותיו" ולבקש "איך הוא הרצון ובאיזה דבר יושג ובאיזה מקום"; תעצמות נפש כאלו, מעידות ויכולות לנבוע רק ממדרגת 'אהבה' "אברהם אהבי". "זוה כולו מורה על אהבה"¹⁷⁶.

"ולא מצא הענין הא-לוהי מקבל מסכית לדברו, דבק בסדר אשר צוה בו אלא חסידי בני אדם"¹⁷⁷.

ועל כן מצווים אנו, בתחילה להזכר ולהזכיר - ולטהר לבנו, במעלת אבותינו הקדושים, אשר היו "זכי האמונה וברי הלבב"¹⁷⁸; 'דע את א-לוהי אביך' אומר שלמה, 'הזהיר לסמוך על אביו וזקניו להאמין בא-לוהי אברהם יצחק ויעקב, אשר דבקה בהם השגחתו'.

ההידבקות שלנו במדרגת האבות, היא דווקא בתמימותם, אהבתם, ובור לבם. "הִבִּיטוּ אֶל אַבְרָהָם אַבְיָכֶם"¹⁷⁹; "איך שב לבקש את רצון ה' באיזה דבר

¹⁷⁵ מתוך "מעשה מז' בעטלירס", סיפורי מעשיות לר' נחמן מברסלב.

¹⁷⁶ כוזרי מאמר ג, יז.

¹⁷⁷ שם.

¹⁷⁸ מאמר ב, ב.

¹⁷⁹ ישעיהו נא, ב.

יושג ובאיזה מקום", שכן "הלב והנפש אינם טהורים וזכים כי אם במקום שיודעים בו שהוא מיוחד לא-לוהים"¹⁸⁰.

ורק לאחר שהפנמנו את דרכי אבותינו אלו, יכולים אנו להמשיך בחיינו ובתפילתנו, בחקירותנו ובפולנו. אשר גם הם ידועים ומוכרים לריבון כל העולמים שכן החקירה, מלמדנו מלך כוזר נובעת ונזקקת כאשר יש - רוע לב'. "כי אין הקבלה טובה אלא עם הלב הטוב".

ואיך הלב יהיה טוב ו"מדוע פניך רעים" - "אין זה כי אם רע לב"¹⁸¹. כאשר אנו נמצאים בגלותנו, ודאי שלבנו רע, ועל כן זקוקים אנו לחקירה. רק בעלייתנו אל אדמתנו, 'המקום אשר יבחר ה' - לבנו ונפשנו מזדככים ומיטהרים.

וזו הקריאה אל אבינו 'לך לך' - אשר תכליתה היא העקידה 'לך לך אל ארץ המוריה' - אשר שם, נתגלתה ומתגלה - מדרגת האהבה העליונה -

"וילכו שניהם יחדיו". סוד ההתאחדות באהבה. "ופניהם איש אל אחיו".

פנים בפנים דיבר הוי"ה עמכם

¹⁸⁰ מאמר ה', כג. מבאר לנו ריה"ל בעת עלייתו לארץ אבותיו.

¹⁸¹ ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב.